

Origen, evolució i regressió del castell dels Montcada d'Aitona

Marta Monjo Gallego

Isidre Pastor i Batalla

RESUM

Les vicissituds històriques han estat la raó per la qual les línies esveltes de l'antic castell dels Montcada d'Aitona va ser desmantellat pedra a pedra per a la construcció de la nova església parroquial del poble. Per tal d'aprofundir en el coneixement i les raons que van portar la família de Montcada a construir un majestuós castell gòtic per després deixar-lo a la seva sort, s'analitzen en aquest document. Aquestes dades no només han de permetre contextualitzar les pautes d'aquest model d'assentament i domini feudal sobre el territori sinó que, a la vegada, han de poder aportar noves dades sobre el senyoriu de la família Montcada a la part central del Segrià.

PARAULES CLAU

Aitona, castell, desconstrucció, església, espoli, Montcada.

ABSTRACT

The historical vicissitudes have been the reason why the slender lines of the old castle of Montcada Aitona was dismantled stone by stone for the construction of the new parish church of the town. In order to deepen the knowledge and the reasons that led to the Montcada family to build a majestic Gothic castle for then leave it to its fate, are analyzed in this paper. These dates, not only must allow contextuality of this model the patterns of settlement and feudal rule over the territory, also in turn, must have allowed to provide new data on Montcada's family lordship and the central part of the Segrià.

KEYWORDS

Aitona, castle, deconstruction, church, spoliation, Montcada.

INTRODUCCIÓ

L'esdevenir històric que ha experimentat el castell dels Montcada de la vila d'Aitona constitueix un clar referent del que representa l'arquitectura militar com a símbol del poder senyorial. Més enllà de la seva pròpia evolució arquitectònica, el castell, entès com el conjunt de dependències i construccions que s'integren en relació a un recinte fortificat, és el principal exponent del patrimoni arquitectònic del domini territorial d'aquesta branca de la família Montcada.

És ja des de començament del segle XII, amb el procés d'expansió feudal, que el grup familiar dels Montcada es vincula amb les terres del Baix Segre on adquirí el domini sobre Aitona (SALRACH 1987), per establir-s'hi i escollir aquest indret com el referent de l'articulació territorial de la seva baronia. El castell esdevingué un imponent recinte fortificat sobre el qual s'ordenà el domini senyorial de la jurisdicció fins al segle XVI, moment en què l'edifici perdé tota la seva rellevància, tant militar, social com econòmica, en favor del nou palau que els Montcada bastiren a la veïna població de Seròs.

Els resultats que, fins a la data, han aportat les campanyes d'excavació arqueològica al conjunt del recinte del castell han possibilitat la localització dels vestigis materials de les principals dependències que el conformaven, entre les quals destaquen el fossat defensiu, la rampa original d'accés al recinte sobirà o la planta de l'església medieval associada a aquest conjunt fortificat.

Les vicissituds històriques dels segles venidors comportaren que l'esveltesa de les línies de l'antic castell dels Montcada d'Aitona es desdibuïessin amb el desmuntatge, pedra a pedra, per a la construcció de la nova església parroquial de la població.

El present treball té com a finalitat aprofundir en el coneixement dels motius que dugueren els Montcada a construir un majestuós castell gòtic per després deixar-lo a la seva sort. Anàlisi que no tant sols ha de permetre contextualitzar les pautes d'aquest model d'assentament feudal i de domini sobre el territori sinó que, a la vegada, ha de contribuir a aportar noves dades sobre la senyoria dels Montcada en aquesta part del Segrià.

CONTEXTUALITZACIÓ I NOTÍCIES HISTÒRIQUES

El municipi d'Aitona es troba en la comarcal natural Baix Segre, situada al sud de la ciutat de Lleida, aigües avall del riu Segre. Es tracta d'una zona fèrtil on tradicionalment hi havia una dicotomia entre el regadiu situat a la plana al·luvial del Segre, i alimentat per les séquies Major i de Remolins, i el secà, emplaçat en les zones més altes del terme. La construcció del canal d'Aragó va modificar aquest paisatge i va transformar aquestes zones altes en paisatge irrigat. La vila s'emplaça en el vessant d'un turó que està coronat per les restes de l'antic castell (fig. 1).

Amb l'ocupació feudal de la ciutat de Lleida l'any 1149 caigué també el territori que la circumdava i que en depenia. D'aquesta manera nombroses viles, entre les quals Aitona, van passar a estar sota el domini feudal, cosa que va posar fi a gairebé cinc segles de dominació islàmica.

Si bé en Ramon de Montcada acompanyava el comte de Barcelona en la conquesta d'aquests territoris i rebé terres i una de les castlanies de la ciutat en compensació, no fou fins l'any 1212 que aquesta família s'implantà al Baix Segre. Aquell any se celebrà el casament de Constança d'Aragó i Guillem Ramon de Montcada i la núvia rebé en dot, de mans del seu pare Pere el Catòlic, les viles de Soses, Seròs i Aitona (SHIDELER 1987: 130).

A partir d'aquell moment la branca lleidatana de la família Montcada creà al Baix Segre la seva senyoria, amb capitalitat a Aitona, tot i que mantingué el palau a la ciutat de Lleida, on era una família altament influent en el govern municipal. La família ostentà en els seus dominis lleidatans els títols de barons i posteriorment de marquesos d'Aitona, títol actualment pertanyent a la Casa de Medinaceli.

Cal fer un incís sobre la peculiar situació poblacional d'aquests dominis dels Montcada. En diverses de les viles que formaven part de la baronia d'Aitona, com Seròs i Aitona, la major part dels habitants eren musulmans (MONJO 2004). Aquest fet, aparentment poc relacionat amb el castell és important per comprendre'n tant l'evolució com la decadència i, especialment la de l'església del castell.

La primera referència escrita sobre el castell dels Montcada d'Aitona apareix en el testament de Pere de Montcada, datat l'any 1300 i signat al Castell d'Aitona.¹ En el mateix document es fa esment a la capella del castell, amb l'altar de Sant Pere, i a l'església de Sant Antolí.

És, però, Ot de Montcada, conegut com Ot el vell, qui donà un important impuls al conjunt castral. Casat amb una filla de Roger de Llúria, gaudia d'una influent posició sobre la casa reial, gràcies al casament en segones núpcies del rei Jaume II amb Elisenda de Montcada, germana seva. Ell fou també l'artífex de la fundació de la capella de Sant Pere a la Seu de Lleida, una de les més sumptuoses d'aquesta catedral.

El seu testament, signat del 26 d'abril de 1341,² inclou una deïxa per a la construcció d'un gran retaule a la capella del castell d'Aitona i una altra per a fer unes campanes per a l'església parroquial de Sant Antolí, alhora que esmenta una capella, en aquesta església, dedicada a Sant Jaume i que sembla que hauria manat construir el mateix Ot. En el seu testament aquest noble deixa també una quantitat de monedes a l'hospital d'Aitona que possiblement es trobava a l'interior del recinte castral. Per tant, en aquesta data el conjunt castral estava format pels dos recintes, el sobirà i el jussà: al sobirà es trobava la zona de residència i la capella familiar i al jussà, en canvi, hi havia l'hospital i l'església parroquial de Sant Antolí, que havia estat reformada gràcies a la construcció de la capella promoguda per Ot de Montcada i tal vegada amb la construcció d'un campanar per albergar-hi les noves campanes.

El castell fou un lloc habitual de residència del rei Joan I quan anava de cacera al Baix Segre, fet que il·lustra tant l'esplendor del conjunt castral com la bona relació de la família Montcada amb la cort (LLADONOSA 1965). Un segle més tard, en el castell s'empressonà Carles de Viana (CATALÀ 1973: 797).

Fou, però, al segle XVI quan començà la decadència del conjunt. La família Montcada es féu construir una palauet a Seròs i el castell deixà d'emprar-se com a lloc de residència habitual. Sembla que el procés de degradació fou ràpid, si més no, així es desprèn de les paraules d'Henrique Cock al 1585: «La iglesia de la villa está en una peña racionablemente alta y parece de lexos más ser un castillo que iglesia, por estar rodeada de torres ya cuasi caidas (...)» (COCK 1876: 100).

El setge que durant la Guerra dels Segadors patí el castell, amb la seixantena de defensors que hi havia, féu un flac favor al conjunt constructiu, el cop de gràcia final del qual va ser l'autorització de desmuntatge pedra a pedra, del castell i de l'església de Sant Antolí, signat pel marquès d'Aitona, en aquell moment ja resident a Madrid, molt integrat en la cort espanyola i molt allunyat dels territoris que donaven nom al seu títol. El desmuntatge fou sol·licitat pels vilatans d'Aitona l'any 1754,³ ja que volien construir una nova església amb les pedres de l'antic castell i l'església parroquial, més al gust de l'època. L'actual església parroquial de la vila.

Fig. 1: Vista general del turó del castell on es poden apreciar els dos recintes de la fortificació i l'estat que presenten actualment el conjunt de les estructures preservades. Foto: M. Monjo-I. Pastor.

¹ Arxiu de la Casa Ducal de Medinaceli a Catalunya, rotlle 577, fotograma 669.

² Arxiu de la Casa Ducal de Medinaceli a Catalunya, rotlle 578, fotogrames 68–100.

³ Arxiu Històric de Lleida, sign. 809, fols. 60v–68v.

L'OBRA ARQUITECTÒNICA DEL CASTELL

Les principals referències historiogràfiques, basant-se en la concòrdia signada entre el *qaid* de Lleida, Ibn Hilal, i el comte de Barcelona Ramon Berenguer III l'any 1120 (VILLANUEVA 1851: 159–160, ap. I), es fan ressò de la versemblança que l'emplaçament originari del castell es pugui correspondre amb un enclavament o fortificació d'època islàmica. Tot i que, fins a la data, no hi ha constància material d'estructures arquitectòniques o arqueològiques que es corresponguin amb aquest període. Amb tot, no es pot descartar que els resultats de les properes intervencions arqueològiques aportin dades al respecte. Si bé cal sospesar la possibilitat que la suposada fortificació d'època islàmica es pugui situar en algun altre indret a l'entorn de l'actual nucli de població.

El conjunt monumental del castell s'emplaça al cim del turó que domina el nucli de població de la vila d'Aitona, urbanitzada a redós dels vessants que donen a la conca fluvial del riu Segre (fig. 2). Les estructures que conformen aquest recinte castral configuren una fortalesa construïda aprofitant el relleu escarpat que defineix l'orografia del promontori rocós, dibuixant una fortificació que s'articula a partir de tres grans terrasses, que es disposen a partir de tres plans horitzontals, situats a cotes diferents, i entre les quals existeix un desnivell màxim que supera els 15 m. La terrassa superior es correspon amb el recinte sobirà de la fortificació i s'identifica amb la part noble del castell, mentre que el recinte inferior o jussà es defineix a partir de les altres dues terrasses i abasta la vessant occidental del turó. La superfície total d'aquests dos recintes és, aproximadament, d'uns 4.000 m².

ÚS I DESÚS

El programa d'intervencions arqueològiques, endegat per l'Ajuntament d'Aitona l'any 2005 en el marc del projecte de condicionament del castell, ha permès conèixer la morfologia original de tot aquest conjunt. Així mateix, els resultats de les actuacions, han aportat noves dades tant de l'evolució constructiva, com de l'abast i entitat del procés d'èspoli i desmuntament de l'obra constructiva que l'edifici experimentà d'ençà del segle XVI.⁴

És a partir d'aquesta informació que aporta la recerca arqueològica i de la seva contextualització documental, que es pot presentar una seqüència evolutiva del conjunt monumental. Anàlisi que, alhora, evidencia com aquesta progressió edilícia és fruit del mateix esdeveniment socio-econòmic del grup familiar dels Montcada.

Aquesta tessitura és un clar reflex de la instrumentalització que el grup familiar féu del castell, com a símbol del seu poder en aquest marc territorial. Pràctica que és vigent fins al moment en què aquest referent patrimonial es trasllada al nou palau dels Montcada, situat a la població veïna de Seròs.⁵

Una anàlisi descriptiva de les restes constructives, de les principals parts i dependències d'aquest conjunt fortificat, permet apreciar

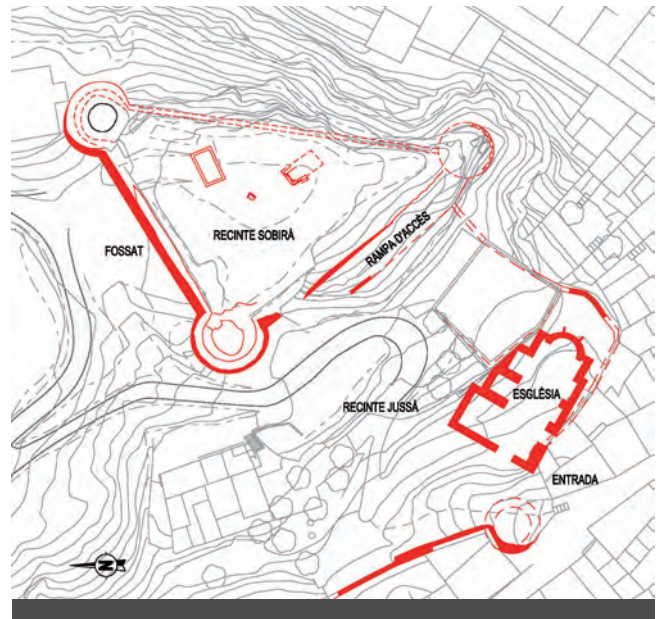

Fig. 2: Planta general del conjunt fortificat del castell dels Montcada d'Aitona, on s'identifiquen els dos recintes en què aquesta s'articula així com la situació dels principals edificis i dependències.

Dibuix: M. Monjo–I. Pastor.

aquesta realitat evolutiva que experimentà el castell des dels segles XIII–XIV, període en què es va construir, fins a final del segle XVIII, moment en què va ser desmuntat per complet.

El recinte sobirà constitueix el nucli principal del castell, la planta del qual ocupa tota l'esplanada superior del turó. A aquest espai s'accedeix per un vial que supera el desnivell existent entre les dos terrasses i que transcorre de forma paral·lela al mur de tancament de ponent de la fortificació. La mateixa orografia del basament rocós és la que determina la forma de la planta d'aquest cos superior, de forma que el recinte presenta una planta regular de forma triangular. Es tracta d'una construcció compacta, articulada a partir dels tres costats que defineixen els murs de tancament del recinte i que s'adapten a la topografia del terreny. Els extrems dels trams del mur de tancament conformen tres angles en dos dels quals es van construir torres de planta circular que presideixen la composició formal d'aquest recinte superior. El tercer dels angles es correspon amb la part alta de la rampa d'accés a l'interior del recinte sobirà. Aquest angle es va col·lapsar en algun moment posterior a l'èspoli del castell i després de la guerra civil espanyola va construir-s'hi un reforç de maons per evitar l'esllavissada d'un gran bloc de pedra sobre el poble.

El recinte sobirà és el que ha sofert un major arrasament, ja que fins a l'actualitat únicament han arribat les estructures negatives que havien estat excavades en el subsòl, tal com van evidenciar els resultats de les intervencions arqueològiques. Aquests treballs van posar de manifest que l'espai quedava articulat a partir d'un gran pati central, on es localitzaren dos aljubs o cisternes d'emmagatzemament d'aigua, a redós dels quals es disposaven un seguit de construccions que en delimitaven tot el perímetre.

⁴ Les memòries de les diferents intervencions arqueològiques dutes a terme entre 2005 i 2009 poden consultar-se al Servei d'Arqueologia i Paleontologia de la Generalitat de Catalunya. Vegeu també MONJO I PASTOR 2007b.

⁵ La praxis de considerar el castell del nucli originari d'un domini territorial o senyoria com el principal referent patrimonial del propi grup familiar és una pràctica generalitzada i contrastada en relació a molts llinatges i castells. Tal com hem pogut contrastar en el cas del grup familiar dels Tamarits senyors de la baronia de Rodonyà (PASTOR 2009).

De tots els elements arquitectònics, els que millor permeten apreciar l'abast que assolí el desmuntatge sistemàtic del castell i, a la vegada, els que posen de manifest la monumentalitat de l'obra original, són els murs de tancament perimetral i les torres de planta circular que els flanquegen (fig. 3). Amb tot, el conjunt del mur presenta una obra homogènia i ben plantejada, que s'articula partir de la cara externa de carreus, lligats amb argamassa de morter de calç de gran qualitat i disposats en filades horitzontals, que emmarquen un nucli interior de reble. Aquest rebliment central és un massís que funciona com a element portant i que arriba a assolir fins a 1 m d'amplada. En els punts on han estat extrets els carreus i s'ha preservat aquest rebliment interior, s'hi aprecia l'empremta de l'aparell desaparegut. Aquestes estructures conserven més de 10 m d'alçada.

La part septentrional del recinte fortificat del castell queda delimitat per un fossat defensiu de grans dimensions que fou habilitat mitjançant el rebaix del basament rocós on es basteix el castell. Aquesta estructura defensiva fou concebuda amb la finalitat de protegir la part més vulnerable del conjunt del recinte fortificat.⁶

L'excavació i retirada dels nivells d'amortització del fossat van permetre recuperar una quantitat considerable de carreus dels murs de tancament de l'edifici principal així com altres elements constructius. L'aparició d'aquests elements a l'interior del fossat, a mode de reble, mostra com l'edifici es desmuntà pedra a pedra i com aquestes eren abocades al fossat on eren recollides i transportades a l'obra de la nova església. Amb aquesta acció, el fossat es colgà parcialment i al mateix temps també ho féu part dels murs de tancament que acabaren sent inaccessibles i conservaren els carreus *in situ*.

A una cota inferior, el recinte jussà s'articula en dos nivells que queden delimitats per un mur perimetral que els tanca. Aquesta estructura està molt malmesa i només ha conservat en alçada dos trams del recorregut originari, una de les torres que flanquejaven el portal, que des del poble accedeix al conjunt castral. Amb tot, el traçat d'aquesta estructura de tancament s'ha preservat pel fet d'adossar-s'hi les cases de la part alta del poble.

Fig. 3: Vista de l'extrem nord-est del mur de tancament del recinte sobirà i de la torres est, on es pot apreciar en detall l'aparell regular del parament exterior d'aquesta estructura així com el nivell de la part que en fou espoliada. Foto: M. Monjo-I. Pastor.

En aquest recinte, s'hi emplaçaven un seguit de construccions i dependències auxiliars, com les cavalleries, els estables, el cos de guàrdia i d'altres habitatges dels quals, fins a la data, tan sols s'ha pogut localitzar la nau de l'església.

Aquesta edificació és una construcció de grans dimensions que ocupa bona part del nivell inferior del recinte jussà, on queda el mur de tancament meridional adossat al recinte de tancament perimetral.

Els treballs de documentació arqueològica han permès constatar com el procés d'espoli i desconstrucció també afectaren l'obra de l'edifici de l'antiga església. Tant sols se

n'han preservat parts exemptes dels murs de les capelles retallades en el vessant rocós del turó, mentre que, de la resta del temple, en resta poc més d'una filada i de vegades tan sols l'empremta dels murs espoliats. No obstant això, les restes constructives conservades del conjunt d'aquest edifici permeten interpretar que es tracta d'un projecte arquitectònic d'època gòtica de notable entitat, fet que es fa evident tant per les seves dimensions com per la composició formal i disposició de l'espai interior que presenta. L'edifici té planta basilical amb capçalera en absis i tres capelles en el costat est dedicades a Sant Salvador, Santa Llúcia i Sant Jaume⁷ (ESTEVE 1997: 201). Aquest temple, tot i estar a l'interior del recinte castral no era l'església del castell sinó l'església parroquial de la vila que al segle XVI s'hagué d'adaptar a les noves necessitats del lloc.

Aquest edifici es mantingué en ús fins a mitjan segle XVIII, moment en què va ser enderrocat per construir l'actual església de la vila que havia de donar resposta a les noves necessitats poblacionals i que permetia abandonar el decadent temple medieval.

L'abandonament de l'ús de la fortalesa a mitjan segle XVI i la posterior espoliació dels elements estructurals, per la construcció de la nova església parroquial durant la segona meitat del segle XVIII, són els factors que han determinat l'estat actual que presenta el conjunt del castell (fig. 4). L'abandonament no és casual i, possiblement, està vinculat amb l'edict de conversió de l'any 1527. Aitona, com s'ha apuntat, era una població on els habitants de religió musulmana eren molt més nombrosos que els cristians. Aquest fet havia portat que, al centre del poble, hi hagués al llarg de la baixa edat mitjana una mesquita, però no una església parroquial que, com s'ha dit, estava dintre del recinte castral. Amb la conversió, el nombre d'usuaris de l'església augmentà de forma notable, a la vegada que s'incrementà el nombre de persones que s'enterraven en el cementiri que era a redós d'aquesta.

El recinte jussà del castell passava així a ser un lloc públic, freqüentat pels habitants d'Aitona. Aquesta pèrdua d'intimitat juntament amb la pèrdua de funcionalitat del conjunt castral, amb una funció clarament de control del territori derivada del procés de feudalització, féu que la família Montcada optés per la construcció d'un palau més urbà a la veïna població de Seròs i hi traslladés la seva residència. El castell d'Aitona queda, a partir d'aquest moment en desús, habitat possiblement per algun castlà.

“Aquest temple, tot i estar a l'interior del recinte castral no era l'església del castell sinó l'església parroquial de la vila

⁶ Els resultats de la intervenció arqueològica d'aquesta estructura i la seva descripció detallada han estat presentats a MONJO I PASTOR 2007a.

⁷ Aquestes capelles apareixen esmentades en la primera visita pastoral conservada que data de 1361. Arxiu Capítular de Lleida, VP_0001/005r-006r.

Fig. 4: Detall de l'estat que presentaven les estructures conservades de la nau de l'església durant els treballs de delimitació d'aquest espai on es poden apreciar alguns dels elements arquitectònics de l'edifici que es van recuperar.
Foto: M. Monjo–I. Pastor.

La branca lleidatana de la família Montcada, començà en època moderna una política de matrimonis amb famílies nobles castellanes, traslladà la seva residència a Madrid i s'introduí en la cort de Castella (MOLAS 2000). El patrimoni de la plana de Lleida i Aitona amb el seu castell quedaren molt allunyats dels interessos de la família que abandonà aquests edificis a la seva sort (TORRAS 1996).

El nivell d'abandonament del castell arribà a tal extrem que l'any 1754 el poble d'Aitona demanà permís al marquès d'Aitona, resident a Madrid, per desmuntar les restes del castell i l'antiga església parroquial, que era l'únic edifici del conjunt castral que continuava en peus i en ús.⁸ Quatre anys més tard, els vilatans reberen una resposta positiva del marquès per començar el procés desconstructiu:

*Item los administradors sobredits sedeixan als empressaris la pedra del castell de sa excellencia que serà menester per la dita iglésia nova (...) Y també la pedra de la iglésia vella havent-se-la d'arrencar y portar a sas expensas (...).*⁹

Aquesta autorització legitimava el desmuntatge sistemàtic dels dos edificis per aprofitar la pedra en la construcció de la nova església parroquial de la vila consagrada a Sant Antolí; un gran temple neoclàssic que es construí a l'antiga plaça del mercat. El procés desconstructiu fou molt agressiu i suposà la destrucció dels edificis i del seu entorn original. L'indret que ocupà el recinte castral amb tots els seus edificis passà a ser una zona d'eres i bancals i, amb la finalitat de guanyar superfície, s'hi aportaren moltes terres fins a l'extrem de colgar-ne la major part de les restes. Fins l'any 2005, moment en què s'inicien les intervencions arqueològiques, només quedaven en superfície la part alta de les dues torres circulars del castell i havia desaparegut de la memòria històrica la presència d'una església dintre del recinte, a pesar que, en els episodis de fortes pluges, a causa de l'erosió, hi afloraven ossos.

CONSIDERACIONS FINALS

La principal finalitat d'aquest treball ha estat la de poder presentar una breu síntesi de les dades que permeten constatar com les restes materials dels elements arquitectònics del castell, evidencien la trajectòria socioeconòmica de la baronia d'Aitona, circumstància que és conseqüència directa del recorregut històric que experimenta el grup familiar dels Montcada, senyors d'aquest domini territorial.

Tot i l'estat de conservació que presenta actualment el conjunt arquitectònic del monument, és notori copsar la rellevància i singularitat que assolí en el moment màxim d' esplendor, cap a mitjan segle XV. Així mateix, tant els resultats de les campanyes d'actuació arqueològica com les actuacions de condicionament de l'entorn, permeten copsar l'abast del procés d'espoli de les restes constructives de l'obra original. Unes accions que es fan evidents en relació a l'estat en què quedaren les estructures de l'església i que són especialment manifestes en relació als murs de l'estructura defensiva de l'edifici principal.

El cas que ens ocupa constitueix un veritable paradigma dels processos de destrucció, enrunament o espoli que han experimentat molts dels castells medievals del país. No és gens fàcil poder disposar d'unes fonts escrites que permetin un registre documental d'aquest procés de desconstructió i, a la vegada, que se'n preservin unes empremtes físiques tan evidents a les restes arquitectòniques preservades. Una conjuntura que encara es fa més patent en poder-se apreciar a l'obra de l'església de Sant Antolí el material petri procedent del castell i emprat en la construcció d'aquest edifici.

“un veritable paradigma dels processos de destrucció, enrunament o espoli que han experimentat molts dels castells medievals del país

Les consideracions que aquí es recullen, d'altra banda, permeten posar de manifest l'entitat arquitectònica que assolí tot aquest conjunt que, sens dubte, degué esdevenir un dels castells més imponents de tot el territori del Baix Segre. Així mateix, és a partir dels plantejaments exposats en relació al cas del castell d'Aitona que es posa de manifest l'estreta relació que s'estableix entre l'estament nobiliari i el seu patrimoni arquitectònic. I com aquest es gesta, evoluciona i desapareix en funció de l'esdevenir econòmic, social i cultural de les famílies que l'impulsen.

L'estudi d'aquesta visió global de la gènesi i evolució que ha experimentat el castell d'Aitona, en el decurs dels darrers segles, és cabdal tant per aprofundir en l'essència arquitectònica de l'obra d'aquest conjunt monumental com per a la crònica històrica del grup familiar dels Montcada d'Aitona.

⁸ Arxiu Històric de Lleida, sign. 809, fols. 60v–68v.

BIBLIOGRAFIA

- CATALÀ (1973): Pere Català, *Els castells catalans*, vol. VI, Barcelona, Rafael Dalmau Editors.
- COCK (1876): Henrique Cock, *Viaje de 1585 a Zaragoza, Barcelona y Valencia hecho por Felipe II*. En línia: <http://www.proyectos.cchs.csic.es/humanismoyhumanistas/sites/proyectos.cchs.csic.es/humanismoyhumanistas/files/1%20Cock%20-%20Pags%201-121.pdf> (consulta: maig de 2014).
- ESTEVE (1997): Francesc Esteve, «El marquesat d'Aitona senyoriu dels Montcada (s. XVII)», dins *Elisenda de Montcada una reina lleidatana i la fundació del reial monestir de Pedralbes*, Lleida, Publicacions dels Amics de la Seu Vella, p. 167–224.
- LLADONOSA (1965): Josep Lladonosa, *Tragèdia de Llorenç de Montcada i els seus*, Barcelona, Rafel Dalmau Editors.
- MOLAS (2000): Pere Molas, «El marquès d'Aitona a la guerra de Successió», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 11, p. 51–59.
- MONJO (2004): Marta Monjo, *Sarraïns sota el domini feudal. La Baronia d'Aitona al segle XV*, Lleida, Universitat de Lleida.
- MONJO I PASTOR (2007a): Marta Monjo, Isidre Pastor, «Intervenció arqueològica al fossat del castell d'Aitona», dins *Actes III Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna*, Sabadell, ACRAM, p. 125–130.
- MONJO I PASTOR (2007b): Marta Monjo, Isidre Pastor, *Programa d'actuació per a la recuperació i posada en valor del castell d'Aitona (Segrià)*, inèdit, Ajuntament d'Aitona.
- PASTOR (2009): Isidre Pastor, «L'evolució arquitectònica del castell de Rodonyà durant l'edat mitjana, com a reflex del poder senyorial», dins *Actes I Seminari d'Estudis Medievals d'Hostalric*, Ajuntament d'Hostalric, p. 60–71.
- SALRACH (1987): Josep Maria Salrach, «Els Montcada entre 1000 i 1200. Una nova recerca», *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 7–8, p. 133–140.
- SHIDELER (1987): John, C. Shideler, *Els Montcada: una família de nobles catalans a l'Edat Mitjana (1000–1230)*, Barcelona, Edicions 62.
- TORRAS (1996): Santi Torras, «El marquès d'Aitona i les arts; una visió des de l'epistolari de Rafael Viosa, 1656–1663», *Locus Amoenus*, 2, p. 181–189.
- VILLANUEVA (1803–1851): Jaime Villanueva, *Viage literario por las iglesias de España*, vol. XVI, Madrid, Imprenta Real.